

Erilaiset totuudet: Miten maailmanjärjestyksen muutos nähdään muualla?

Lausuntoni alussa pyrin vastaamaan siihen, miten maailmanjärjestyksen menossa oleva muutos nähdään erityisesti *Lähi-idässä* eli Länsi-Aasiasta ja Pohjois-Afrikasta koostuvalla suurella kulttuurismaantieteellisellä alueella. Koska alue on Euroopan välittömässä naapurissa, sen merkitys on ilmeinen. Tämän jälkeen kommentoin alueen kannalta relevanteimpia muutostekijöitä ja skenaarioita.

Maailmanjärjestyksen muutoksella tarkoitan lukuisia eri elementtejä, jotka muuttavat tai joiden väitetään muuttavan niin sanottua liberaalia kansainvälistä järjestelmää, jossa sääntöpohjaisuus on ainakin retorisella tasolla ollut yksi tärkeä elementti. Niin ikään uuteen järjestelmään kuuluu olennaisesti lisääntyvä moninapaisuus. Ensimmäinen tärkeä huomio on se, että minkä hyvänsä globaalin alueen perspektiivistä meneillään olevaan muutokseen suhtaudutaan monin eri tavoin. Toisin sanoen ei ole olemassa yhtä hegemonista näkemystä, joka asettaisi alueet selvästi hahmotettaviksi yksiköiksi. Erilaiset tulkinnat ovat läsnä sekä kansalaismielipiteissä että eri valtioiden poliittisissa eliiteissä. Samaan aikaan on selvää, että alueilla on myös yhdistäviä näkemyksiä, jotka usein poikkeavat eurooppalaisista ja suomalaisista tulkinnoista.

Suhtautuminen *sääntöpohjaisuuden* (i.e. kansainvälisen lain ja kansainvälisten instituutioiden) heikkenemiseen tai peräti rapautumiseen ei ole merkittävä tekijä Lähi-idän perspektiivistä. Täytyy muistaa, että alueen kokemus sekä kylmän sodan ajan aikaisesta kaksinapaisesta järjestelmästä että sitä seuranneesta Yhdysvaltojen hegemonian kaudesta on tässä suhteessa varsin kielteinen. Sääntöpohjaisuus ei koskaan vakiintunut alueellisena normina *eikä* myöskään läntisen maailman toiminnan pohjana alueella. Tästä syystä puheet sääntöpohjaisuuden katoamisesta koetaan usein tekopyhiksi. Läntinen suhtautuminen Ukrainan sotaan *versus* Gazan sotaan on nostanut tämän kysymyksen ja siihen liittyvät historialliset muistot voimakkaasti pinnalle. Kyse ei ole siitä, etteikö erityisesti kansalaisyhteiskunnan tasolla sääntöpohjaisuutta koettaisi arvokkaaksi, vaan siitä, että siihen vetoaminen koetaan voimakkaan valikoivana. Tämä ei missään tapauksessa helpota mahdollisuuksia rakentaa yhteisiä ”blokkeja”, jossa Lähi-idän alue mieltäisi paikkansa kuuluvaksi raportin hahmottelemaan Yhdysvaltojen johtamaan läntiseen blokkiin tai EU:n yhteyteen. Näkemys kaksinaismoraalista on jyrkempi väestötasolla kuin valtaa pitävien, usein yksinvaltaisten regimien parissa. Potentiaalinen demokratisoituminen alueella ei näin ollen toimi lääkkeenä tässä suhteessa. Globaalin epäoikeudenmukaisuuden kokemus tulee ennakkoidulla ajanjaksolla edelleenkin olemaan yksi tekijä, joka vaikuttaa suhtautumiseen eurooppalaisia valtioita kohtaan. EU:n koettu heikkous huonontaa sekin mahdollisuuksia syvempään yhteistyöhön. Alueen regimien poliittisessa kulttuurissa Yhdysvaltojen muuttuvaan rooliin kuuluva *transaktionaalinen* ulkopoliittikka ei ole ongelma, sillä se vastaa alueen

epävakaan poliittisen järjestelmän perinteitä. Ei ole ihme, että Trump on kotonaan alueen johtajien tapaamisissa.

Koko kylmän sodan jälkeisen ajan Lähi-itä on ollut läntisen hegemonian keskeinen haastaja. Millään muulla globaalilla alueella ei ole ollut samanlaista voimakasta ja ylirajaista poliittista ja ideologista vastustusta Yhdysvaltojen johtamaan järjestelmään samalla, kun osa valtioista on ollut vahvasti liittoutunut lännen kanssa ja jopa eräänlaisen *proxyn* asemassa (Jordania ja Persianlahden pienet valtiot). Keskeinen *ideologinen pohja* vastustukselle on vuosikymmenien ajan ollut politisoitunut islam eri versioina al-Qaidan ja ISIS:n globaalista jihadismista Iranin islamilaisen tasavallan šiialaiseen radikalismiin. On syytä painottaa, että uskonnollisen ideologian taustalla on vahva antikolonialistinen eetos. Juuri tämän eetoksen pitkäaikaisuus tekee tästä lähialueestamme globaalisti erityisen. USA:n poikkeuksellinen ja lähes jatkuva sotilaallinen puuttuminen alueelle vahvistaa tätä kokemusta. Valitettavasti Eurooppa liitetään osaksi samaa kokonaisuutta, koska EU:lla ei ole selvää omaa ulkopoliittikkaansa suhteessa alueeseen.

Näyttää siltä, että kyse on jatkossa vähemmän *erilaisesta totuudesta*, koska läntisen demokraattisen maailmankuvan kanssa kilpailevan islamismin aatteellinen vetovoima on selvästi hiipumassa. Tämä ei valitettavasti tarkoita sitä, etteikö islamistisen terrorismin merkitys olisi vielä potentiaalisen suuri lyhyellä ja keskipitkällä aikavälillä. Konflikteista johtuva valtiorakenteiden heikkeneminen ja jopa hajoaminen tulevat olemaan merkittävä ongelma ja epävakautta ylläpitävä tekijä vielä pitkään. Alueen väestön kokemus epäoikeudenmukaisuudesta sekä megatrendinä oleva negatiivinen suhtautuminen (erityisesti) muslimeihin Euroopassa ja Yhdysvalloissa heikentää läntisen pehmeän voiman mahdollisuuksia vaikuttaa alueella. Jo nyt moni jatko-opinnoista kiinnostunut nuori suuntaa mieluummin Kiinan vahvistuviin yliopistoihin kuin erityisesti Yhdysvaltoihin, jossa heidät mielletään turvallisuusuhiksi. Epäjohdonmukainen sääntöpohjaisuuden korostaminen on omiaan vahvistamaan Kiinan ja pienemmässä määrin Venäjän narratiivista voimaa alueella.

Blokkit Lähi-idän perspektiivistä

Yksi raportin tarjoamista tulevaisuuden mahdollisuuksista on blokkien maailma. Siihen liittyvä nationalismin nousu on ilmeinen seuraus myös Lähi-idässä ja varsin uskottava mahdollisuus. Lähi-itä nostaa esille kaksi muuta tärkeää perspektiiviä tähän keskusteluun. Se on esimerkki alueesta, joka ei muodosta yhtenäistä blokkia, mutta jonka valtiot ovat voimakkaan kilpailun ja painostuksen kohteena. Tällä hetkellä paine tulee erityisesti Yhdysvaltojen taholta, sillä se on edelleen monin tavoin hegemoninen

voima alueella sotilaallisen voimansa takia. Jatkossa Kiinan ja mahdollisesti Intian merkityksen kasvu on ilmeinen kehityssuunta. Kilpailu on voimakkaasti yhteydessä myös alueen rooliin teknologiassa ja vihreässä siirtymässä. Alue pyrkii voimakkaasti laajentamaan talouden pohjaa ja vapautumaan öljyriippuvuudesta. Tämä tarjoaisi hyvää pohjaa reilun ja *oikeudenmukaisen talouden synnylle* tai *moninapaiselle globaalitaloudelle*. Kilpailu alueesta ja alueella hidastaa kuitenkin kehitystä. Suuri riskitekijä liittyy myös vaurauden hyvin voimakkaaseen alueelliseen keskittymiseen (*hyvinvointikuplat* tai pikemminkin *harvojen hyvinvointi*). Tämä olisi hyvä ottaa huomioon, jos yhteistyötä harrastetaan pääosin Persianlahden rikkaiden valtioiden kanssa. Niiden *hyvinvointikuplaan* liittyy huomattavia riskitekijöitä.

Alueen valtiot pyrkivät sekä taloudellisesti että turvallisuuspoliittisesti diversifikaatioon, mutta globaali kilpailu ei välttämättä tue kehitystä. Yhteistyön maailma tarjoaisi EU:lle ihan toisenlaiset mahdollisuudet tälläkin alueella, mutta tällä hetkellä siihen ei näy paljon edellytyksiä.

Toinen tärkeä näkökulma on se, että alueet eivät välttämättä muodosta yhtenäisiä blokkeja. Alueen sisäinen kilpailu on ollut pysyvä ilmiö Lähi-idässä ja on todennäköisesti sitä jatkossakin. Mielenkiintoinen potentiaalinen kehitys on poikkialueelliset löyhät liitot. Lähi-idän perspektiivistä tällaisia voisivat olla Israel-Kreikka-Yhdistyneet arabiemiraatit-Intia ja Turkki-Egypti-Qatar-Saudi-Arabia-Pakistan. Tähän liittyy sekä energiaan kytkeytyvä että turvallisuuspoliittinen ulottuvuus. Moninapaisuus ei tule todennäköisesti tarkoittamaan kylmän sodan aikaisia suhteellisen selväpiirteisiä blokkeja vaan selvästi hankalammin hahmotettavaa maailmaa. Blokkeja ei välttämättä erota niinkään *rinnakkaiset sääntörakenteet ja kilpailevat normit* kuin intresseihin liittyvä valtataistelu. Lähi-idän ja Afrikan sarven sekä toisaalta Länsi-Afrikan konfliktien yhteys on jo nyt ilmeinen. Jatkossa blokkien sisäiset ja ulkoiset toimijat ovat vastatusten entistä laajemmalla alueella. Konfliktien kytkeytyminen toisiinsa vaikeuttaa yksittäisten konfliktien ratkaisua.

Poliittinen epävarmuus ja ilmastonmuutos ylläpitävät muuttoliikkeitä kohti Eurooppaa

Tämä raportin arvio on mitä todennäköisin Lähi-idän perspektiivistä. Poliittinen epävarmuus vahvistaa ilmastonmuutoksen vaikutuksia ja ilmastonmuutos on kasvavassa määrin yhteydessä valtioiden sisäisiin ja välisiin konflikteihin. Poikkeuksellisen kuivalla alueella esimerkiksi juuri nyt ajankohtainen Iran on vuosia kärsinyt pahasta kuivuudesta, millä on selviä vaikutuksia yhteiskunnallisiin jännitteisiin. Alueen joet (erityisesti Niili, Eufrat & Tigris) ylittävät lähes aina valtioiden joet, ja niiden vesivaroihin liittyy merkittävä konfliktien riski. Vesivarojen ja lisääntyvän kuivuuden hallinta vaatisi

alueellista ja globaalia yhteistyötä, mitä poliittiset ja sotilaalliset konfliktit vaikeuttavat. Myös kuumuus lisääntyy, mikä voi tehdä joistakin alueen osista käytännössä elinkelvottomia. Euroopalla tulee olemaan kasvavia vaikeuksia hallita lähes väistämättömiä muuttoliikkeitä, jotka kytkeytyvät tähän. On syytä alleviivata, että hallitsematon muuttoliike voi liittyä muihinkin esitettyihin skenaarioihin kuin *murtuvaan maailmaan*.

Demokratia ja oikeusvaltio

Demokratian globaali rooli on heikentynyt jo vuosia, ja Lähi-itä on tunnetusti yksi kaikkein epädemokraattisimpia alueita. Alueella ei ole ainuttakaan valtiota, jota voitaisiin yksiselitteisesti pitää demokratiana. Alueen pysyvä konfliktinen tila, joka toimii ulkopuolisen puuttumisen magneettina, luo huonot lähtökohdat demokratisoitumiselle. Sääntöpohjaisen järjestyksen rappeutuminen ja demokratian vähäisempi globaali arvo vähentävät entisestään näitä mahdollisuuksia. Blokkien oletettu vahvistuminen ja siihen liittyvä kilpailu, lisääntyvä disinformaatio sekä teknojättien kasvava valta siirtävät demokratiakysymystä marginaaliin. Eurooppa ei ole onnistunut toimimaan demokraattisena esimerkkinä, jonka pehmeä valta vaikuttaisi sen naapuristossa. Positiivinen mahdollisuus sisältyy siihen, että demokraattinen järjestelmä on Lähi-idässäkin se normatiivisesti arvostetuin hallintamalli. Demokratisoituminen ei kuitenkaan ole mahdollista ilman konfliktien oikeudenmukaista ratkaisua. Vahvasti epädemokraattinen alue Euroopan (oletetun) hyvinvointikuplan välittömässä naapuristossa tulee olemaan ilmeinen ongelma arvioidulla aikajänteellä.